ਗੁਰਮੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ
ਬਨਾਮ
ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ
(ਕ੍ਰਿਮਿਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 965 ਦੀ 2018)
ਅਕਤੂਬਰ 17, 2022
[ਸੀ. ਟੀ. ਰਵੀਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਸੁਧਾਂਸ਼ੂ ਧੂਲੀਆ, ਨਾਇਬ ਨਿਆਂਕਾ]

ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ, 1860: ਧਾਰਾ 149 – ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ – ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ 1 ਅਤੇ 2 ਪੀੜਤ-ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਅਸਲੀ ਭਰਾ ਹਨ – ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ – ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ 1 ਅਤੇ 2 ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੁਆਰਾ ਬੀਜੇ ਗਏ ਧਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ – ਜਦੋਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਆਠ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਚਲੀ ਗਈ – ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾਵਾਂ 302/149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ – ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੱਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ – ਅਪੀਲ ਤੇ, ਫੈਸਲਾ: ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਵਾਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਤੇ ਕੋਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਸਿਦਾਂਤ ਤੇ – ਜਿਹੜੇ ਅਪੀਲ ਦੌਰਾਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਅਸਰ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦੇ ਨਾਲ, ਧਾਰਾ 394(1) ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਪੀਲ, ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਪੀਲ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾ ਹੁਣ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ – ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਅਕਵਾਲ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ – ਸਿਰਫ ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਦਸ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਚਾਹੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਜਾਂ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਅਪੀਲ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਕਾਰੀ/ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਦੀ ਲਾਗੂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ – ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਤਰਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿ ਧਾਰਾ 302/149 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 304/149 ਵਜੋਂ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਧਾਰਾ 302 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਸਗੋਂ ਧਾਰਾ 302/149 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ – ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਆਮ ਉਦੇਸ਼ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ – ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਫਾਇਰਆਰਮ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤਿਆ – ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸਹਿਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਖੂਨ ਬਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਹਮਲੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕੋ ਹੀ ਨਿਸਕਰਸ਼ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੀ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣਾ ਸੀ – ਇਸ ਲਈ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਬਦਲਣ ਦਾ ਤਰਕ ਅਸਹਿਣਯੋਗ ਹੈ – ਫੌਜਦਾਰੀ ਤਰੀਕਾ ਕਾਨੂੰਨ, 1973 – ਧਾਰਾ 394.

ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਦਾਲਤ

ਫੈਸਲਾ: 1. ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਭਿਯੋਗ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ / ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕੀ ਦੋਸ਼ੀ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਣ ਲਈ ਅਭਿਯੋਗ ਵੱਲੋਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ/ਪਰੋਕਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਸਿਦਾਂਤ ਤੇ. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਭਿਯੋਗ ਉੱਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। [ਪੈਰਾ 111]

ਅਮਰੀਕਾ ਰਾਏ & ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਰਾਜ; ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2011 ਐਸ.ਸੀ. 1379;
ਸੁਰੇਂਦਰ & ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜ ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2012 ਐਸ.ਸੀ. 1743; ਔਨਿਸ ਉਰਫ ਕਰਿਆ ਬਨਾਮ ਐਮ.ਪੀ. ਦੀ ਰਾਜ ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2003 ਐਸ.ਸੀ. 1539; ਅਮਰ ਸਿੰਘ & ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ

(1987) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 679; ਨੇਥਾਲਾ ਪੋਥੁਰਾਜੂ & ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜ (1992) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 49 – ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

2. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਤਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਗਲਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਬਚੇ ਹੋਏ ਦੋਸ਼ੀ(ਆਂ) ਉੱਤੇ ਉਸਦੀ/ਉਹਨਾਂ ਦੀ, ਪਰੋਕਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅਸਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਪੀਲ, ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਖਿਲਾਫ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਉੱਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਥ ਕਿ ਦਸ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1510/1992 ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਸ ਅਪੀਲ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ, ਇਹ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਅਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ, ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਸਾਂਝੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉੱਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ/ ਪਰੋਕਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਦੀ ਲਾਗੂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ। [ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ 12, 14, 16]

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਾ (1975) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 343; ਹਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਾਪੋਲੀਆ ਬਨਾਮ ਯੂ.ਓ.ਆਈ. (2008) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 690 – ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

3. ਹੁਣ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ, ਕੀ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦਾ ਤਰਕ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 302/149 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਧਾਰਾ 304, ਭਾਗ-ਪਹਿਲਾ ਜਾਂ ਭਾਗ-ਦੂਜਾ, ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਬਦਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 149 ਨਾਲ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨੋਟ ਲਿਆ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 302, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਧਾਰਾ 302 ਅਤੇ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਬਾਰੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬਾਰੇ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਉਸ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਲਈ ਨਿਰਮਾਣਾਤਮਕ/ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਚੋਟ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਾਰਾ 149 ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੇਸ ਇਸ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਬਚਾਅ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਹ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। [ਪੈਰਾ 17]

ਕੁਲਦੀਪ ਯਾਦਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਰਾਜਾ (2011) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 324; ਜੈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਾ. (2003) 12 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 655; ਰਾਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ (2021) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 188 – ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

4. ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.ਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਗਨੀਸ਼ਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤਿਆ। ਹੋਰ ਘਾਤਕ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਵੇਂ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਭਾਰੀ ਖੂਨ ਬਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ 'ਤੇ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆਏ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਹਮਲੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਇਹੀ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਾਹੇ ਗਏ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵਿਕ□ਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 136 ਅਧੀਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਦਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਗਨੀਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਘਾਤਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਨਤੀਜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਵਿਚਾਰਣਾ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਮੀਸਾਈਡ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਯਾ ਤਾਂ 304 (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਜਾਂ 304 (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

[ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ 20 ਅਤੇ 21][1025-ਬੀ-ਐਚ; 1026-ਏ-ਬੀ] ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲੇਟ ਜੁਰਿਸਡਿਕਸ਼ਨ: ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 965 ਦੀ 2018.

ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਆਫ ਜੁਡੀਕੇਚਰ ਐਟ ਅੱਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿੱਚ 19.08.2014 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਮਿਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1510 ਆਫ 1982 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼।

ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸ਼ਰਮਾ, ਮਿਸ. ਮਾਹੀਨ ਖਾਨ, ਐਸ. ਕੇ. ਵਰਮਾ, ਐਡਵੋਕੇਟਸ।

ਸਖਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਅਜੈ ਵਿਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਮਿਸਿਜ਼. ਪ੍ਰਿਯੰਕਾ ਸਿੰਘ, ਐਡਵੋਕੇਟਸ ਪ੍ਰਤੀਵਾਦੀਆਂ ਲਈ।

ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ

ਸੀ. ਟੀ. ਰਵੀਕੁਮਾਰ, ਨਾਇਬ ਨਿਆਂਕਾ।

1. ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜੱਜ – III ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਟ੍ਰਾਇਲ ਨੰਬਰ 167/1981 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ (ਛੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਆਈਪੀਸੀ') ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ 302/149, 307/149, 147 ਅਤੇ 148 ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧਾਂ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ। 10.06.1982 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 302/149, ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਧਾਰਾ 307/149 ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਧਾਰਾਵਾਂ 324/149 ਅਤੇ 323/149 ਅਧੀਨ ਅਪਰਾਧ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਨਤੀਜਤਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਸੱਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 148, ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 147, ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਧਾਰਾ 302/149 ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੋਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਿਆਦਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕ੍ਰਿਮਿਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1510 ਆਫ 1982 ਲਈ ਅੱਲਾਹਾਬਾਦ ਦੀ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਅਪੀਲ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਲੰਬਿਤ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਤਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। 19.08.2014 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਾਲੇ ਵਿਵਾਦਿਤ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਚੇ ਹੋਏ ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ – ਗੁਰਮੈਲ ਸਿੰਘ, ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਅਪੀਲ ਗੁਰਮੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਇਕੱਠੇ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਅਪੀਲ ਦੇ ਲੰਬਿਤ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਅਪੀਲ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤ ਸਮਝੀ ਗਈ। ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅਪੀਲ ਸਿਰਫ ਪਹਿਲੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ – ਗੁਰਮੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਅਪੀਲਕਰਤਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਟਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ 3 ਸੀ। ਅਪੀਲ ਦੇ ਅਸਲ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਧਾਰਾ 302, ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਲਈ ਧਾਰਾ 304 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰੱਖਿਆ।

3. ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਰਾਜ ਲਈ ਵੀ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ।

4. ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਅਭਿਯੋਗ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

PW-1 ਸ੍ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸੂਚਨਾ ਰਿਪੋਰਟ ਦਰਜ ਕੀਤੀ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ 1 ਅਤੇ 2 ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ (ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ 'ਮ੍ਰਿਤਕ' ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ) ਦੇ ਅਸਲ ਭਰਾ ਹਨ। ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਰਾਮਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਧੁਰੀਏ ਵਿੱਚ ਸੋਲ੍ਹ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਕਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਖਰੀਦੀ। ਦਸ ਏਕੜ

ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਕਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਛੇ ਏਕੜ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਵਿਕਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਅਧੀਨ ਰਜਿਸਟਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ ਅਧਾਰਿਤ ਉਕਤ ਵਿਕਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵਿਭਾਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਕਾਇਮ ਕੁੰਵਾਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਦਸ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਭੇ ਕੀਤੇ ਹੇਜ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ 'ਮੇਂਡ' ਕਿਹਾ, ਜੋ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ (ਲੰਬਕਾਰੀ) ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਉਕਤ ਮੇਂਡ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਇਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੇਰ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁੱਲ ਸੋਲ੍ਹ ਏਕੜ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਛੇ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੁਰਭਾਗਿਆਪੂਰਣ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਨ ਚਲੀ ਗਈ। ਘਟਨਾ ਦੀ ਜੜ ਇੱਕ ਬੀਜੀ ਹੋਈ ਖੇਤ ਦਾ ਵਿਵਾਦ ਸੀ ਜੋ ਕੁੱਲ ਸੋਲ੍ਹ ਏਕੜ ਦੇ ਚਾਰ ਏਕੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ।

5. 26.10.1980 ਨੂੰ, PW-1, ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਰੋਹਤਾਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਆਇਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ 20-25 ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਧਾਨ ਦੀ ਫਸਲ (ਜੋ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੀਜੀ ਸੀ), ਕੱਟ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਚਲੇ ਗਏ। PW-1 ਕੋਲ ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੁਰੀ ਨਾਲ ਜੜੀ ਇੱਕ ਲਾਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਬਿਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੱਟਣਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਗੰਡਾਸੀ ਸੀ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਤਲਵਾਰ ਸੀ, ਚਨਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਲਾਠੀਆਂ ਸਨ, ਗੁਰਮੈਲ ਸਿੰਘ (ਪਹਿਲਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ) ਕੋਲ ਬੱਲਮ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਰਾ ਸਿੰਘ ਬਿਨਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ (ਦੂਜਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ) ਕੋਲ ਦੇਸੀ ਪਿਸਤੌਲ ਸੀ ਅਤੇ ਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਨ। ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਸਿੰਘਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤ ਤੋਂ ਭਜਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਏ ਗਏ ਲੋਕ ਫਸਲ ਕੱਟਣ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜਲਦੀ ਹੀ, ਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅਗਨਿਸ਼ਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਸਨ, ਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਅਗਨਿਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗਣ ਕਾਰ

6. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਸਮਾਨ ਮਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਾਇਦ ਫੈਸਲੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਸੀ ਅਤੇ ਕੀ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਕਤਲਾਨਾ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖਲਲ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਮਜਬੂਰੀ ਜਾਂ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਸਮਾਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਰਦ (ਪਾਰਟੀ ਦੋਸ਼ੀ) ਹਮਲਾਵਰ ਸਨ ਅਤੇ ਅਭਿਯੋਜਨ ਨੇ ਦੋ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਨਾਮਤ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਨਨ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਮਿਲੇ ਸੱਟਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ 'ਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਨ ਫੈਸਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਦਖਲਅੰਦਾਜੀ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸੰਦੇਹਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ) ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

7. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਮਿਲੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪੂਰਵ-ਮੌਤ ਸੱਟਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਭਾਵੇਂ ਪੀਡਬਲਿਊ-1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਿਊ-2 ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 304, ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਬਦਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਮਿਲਣ ਜੋਗੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਬੱਲਮ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭਾਲਾ। ਐਕਸ. ਕਾ.4 ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਟਾ ਜੋ ਕਿ ਬੱਲਮ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਵੀ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਹਥਿਆਰ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬੱਲਮ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅਜਿਹੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਪੀਡਬਲਿਊ-4 ਡਾ. ਐਚ.ਬੀ. ਭੱਟ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨੇ 27.10.1984 ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਐਕਸ.ਕਾ-4 ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਐਕਸ. ਕਾ-4 ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਜੋ ਪੂਰਵ-ਮੌਤ ਸੱਟਾ ਸਹਿਣ ਕੀਤੇ ਸਨ:

(1) ਸੱਜੇ ਜਾਂਘ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪਾਸੇ 'ਤੇ 1ਸੈਮੀ x 0.5ਸੈਮੀ ਦਾ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜਖਮ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ, ਪੋਪਲਿਟੀਅਲ ਫੋਸਾ ਤੋਂ 12ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਜੋ ਕਿ ਸੱਜੇ ਜਾਂਘ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਸਤਹ 'ਤੇ 5ਸੈਮੀ x 1.5ਸੈਮੀ ਦੇ ਜਖਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸੱਜੇ ਘੁੱਟਣੇ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ 9ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਊਤਕ ਜਖਮ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਚ ਫਟ ਗਏ ਸਨ। ਫੀਮਰ ਟੁਕੜਿਆਂ 'ਚ ਟੁੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਜਖਮ 'ਚ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਕਾਲਾਪਨ, ਟੈਟੂਇੰਗ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਦੀ ਸਕੋਰਚਿੰਗ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(2) ਖੱਬੇ ਜਾਂਘ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪਾਸੇ 'ਤੇ 0.5ਸੈਮੀ x 0.5ਸੈਮੀ ਦਾ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜਖਮ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਖੱਬੇ ਪੋਪਲਿਟੀਅਲ ਫੋਸਾ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 13ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਜਖਮ ਦੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ 0.5ਸੈਮੀ 0.5ਸੈਮੀ 4ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਨਾਪਣ ਵਾਲੇ ਜਖਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਕਾਲਾਪਨ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ।

(3) ਪਿੱਠ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ 'ਤੇ ਘਰਸਣ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਚੋਟ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਛੋਟੀ, ਰਿੰਗ ਅਤੇ ਮੱਧ ਉਂਗਲਾਂ 'ਤੇ ਹਰੇਕ ਦਾ ਨਾਪ 2ਸੈਮੀ x1ਸੈਮੀ ਸੀ।

(4) ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਡੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ 6ਸੈਮੀ x 0.5ਸੈਮੀ x ਦਾ ਫਟਿਆ ਜਖਮ 12ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਖੱਬੇ ਕੰਨ ਤੋਂ।

(5) ਸੱਜੇ ਅੱਗੇ ਬਾਂਹ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ 3ਸੈਮੀ x 1ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ ਲਗਭਗ 3ਸੈਮੀ ਉੱਪਰ ਸੱਜੇ ਕਲਾਈ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ।

8. ਡਾ. ਐਚ.ਬੀ. ਭੱਟ ਨੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਦਮਾ ਅਤੇ ਖੂਨ ਦਾ ਬਹਾਉ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸੱਟਾਂ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸੱਟਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਡਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੱਤਿਆਕਾਂਡ ਦੇ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਮਾਨ ਨਿਰਣੇ ਕਨਵਿੰਸਿੰਗ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਖਮ ਨੰਬਰ 1, ਜੋ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜਖਮ ਹੈ, ਨੇ ਜਖਮ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਚ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਊਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਾੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਜਖਮ ਦਾ ਆਕਾਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜਖਮ ਵੀ ਸਵਭਾਵ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਿਊ-1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਿਊ-2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀਡਬਲਿਊ-4 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਅਤੇ ਐਕਸ.ਕਾ-4 ਰਿਪੋਰਟ ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਜਖਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਜਖਮਾਂ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਜਖਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਪੂਰਵ-ਮੌਤ ਜਖਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਤਰਕ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੀਡਬਲਿਊ-1 –ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਿਊ-2 –ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ, ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਖਮਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਿਊ-1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਿਊ-2 ਦੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਇਸੇ ਘਟਨਾ 'ਚ ਜਖਮੀ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਡਾ. ਐਨ.ਕੇ. ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਅਤੇ ਐਕਸਟੈਂਸ. ਕਾ.2 ਅਤੇ ਕਾ.3 ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਕਸ. ਕਾ.3 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪੀਡਬਲਿਊ-1 ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਖਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਨ:-

(1) ਖੰਭੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਪਿੱਠ ਵੱਲ 2ਸੈਮੀ x ¼ ਸੈਮੀ ਦਾ ਘਰਸਣ।

(2) ਖੱਬੇ ਖੰਭੇ ਦੇ ਪਿੱਠ ਵੱਲ 2½ ਸੈਮੀ x 1ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ।

(3) ਖੱਬੇ ਖੰਭੇ ਦੇ ਪਿੱਠ ਵੱਲ 3ਸੈਮੀ x ¾ ਸੈਮੀ x ½ ਸੈਮੀ ਦਾ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਖਮ।

(4) ਖੱਬੇ ਕੰਨ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ 5ਸੈਮੀ x 1½ ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ।

(5) ਸਿਰ ਦੇ ਪਿੱਠ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੱਡੀ ਤੱਕ 3ਸੈਮੀ x ½ ਸੈਮੀ x ਹੱਡੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਦਾ ਫਟਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਖਮ। ਐਕਸ-ਰੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

(6) ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ 5ਸੈਮੀ x 2ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ।

(7) ਖੱਬੇ ਖੰਭੇ ਦੇ ਪਿੱਠ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪਿੱਛੇ 2ਸੈਮੀ x 1ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ।

9. ਪੀਡਬਲਿਊ-3 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾਲ ਐਕਸ. ਕਾ.2 ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀਡਬਲਿਊ-2 – ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜ਼ਖਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ:

(1) ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਨਿੱਚਲੇ ਬਾਜੂ ਉੱਤੇ ਕਲਾਈ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਸੇ 5ਸੈਮੀ, ਉੱਤੇ 3ਸੈਮੀ x 2ਸੈਮੀ ਦਾ ਘਰਸਣ ਵਾਲਾ ਚੋਟ।

(2) ਖੱਬੇ ਬਾਜੂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ 5ਸੈਮੀ x 1½ ਸੈਮੀ ਦਾ ਚੋਟ। ਐਕਸ-ਰੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

(3) ਸਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਉੱਤੇ ਹੱਡੀ ਤੱਕ 3½ ਸੈਮੀ x ½ ਸੈਮੀ x ਹੱਡੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਦਾ ਫਟਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਖਮ। ਐਕਸ-ਰੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

10. ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਧਾਰਾਵਾਂ 307/149 ਆਈਪੀਸੀ ਅਧੀਨ ਕੋਈ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਾ 324/149 ਅਤੇ 323/149 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ, ਪੀਡਬਲਿਊਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਉੱਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਜ਼ਖਮਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ। ਅਦਾਲਤ ਹੇਠਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੀਡਬਲਿਊਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਇਹ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਿ ਪੀਡਬਲਿਊਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਤੋਂ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮੰਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਪੀਡਬਲਿਊਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ, ਜੋ ਪੀਡਬਲਿਊ4 ਨਾਲ ਐਕਸ. ਕਾ.4 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਿਊ3 ਨਾਲ ਐਕਸਟਸ. ਕਾ.2 ਅਤੇ ਕਾ.3 ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨੇ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵੀ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਇਥੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਰਕਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਖੁਲਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਯੋਗ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਦੋਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜੇ ਅਪੀਲ ਦੇ ਲੰਬਿਤ ਰਹਿਣ ਦੌਰਾਨ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਜਾਂ ਇਸ ਕੋਰਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਠ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਹੋਰ ਉਜਾਗਰ ਤੱਥ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ।

11. ਉਪਰੋਕਤ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਬੰਧਤ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਭਿਯੋਜਨ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ / ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਕੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਅਭਿਯੋਜਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਮਾਣਾਤਮਕ / ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਸਿਦਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਭਿਯੋਜਨ ਉੱਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਸਵਾਲ ਉੱਤੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਕੈਟੀਨਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਰਾਏ & ਓਰਸ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜ (ਏਅਰ 2011 ਐਸ.ਸੀ. 1379), ਸੁਰੇਂਦਰ & ਓਰਸ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ (ਏਅਰ 2012 ਐਸ.ਸੀ. 1743) ਅਤੇ ਯੂਨਿਸ ਉਰਫ ਕਰੀਆ ਬਨਾਮ ਐਮ.ਪੀ. ਦੇ ਰਾਜ (ਏਅਰ 2003 ਐਸ.ਸੀ. 539) ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਰਾਏ ਦੇ ਮਾਮਲੇ (ਉੱਪਰੋਕਤ) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ, ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਮਨ ਨਾਲ, ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਵਿਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਰੇਂਦਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ (ਉੱਪਰੋਕਤ) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ

ਨਤੀਜੇ ਵਰਗੇ ਕਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਿਸ ਦੇ ਮਾਮਲੇ (ਉੱਪਰੋਕਤ) ਵਿੱਚ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਉਸ ਦੀ ਦੋਸ਼ੀਵਾਲੀ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਵਾਦਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਲਾਈ ਗਈ ਹੋਵੇ।

12. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਗਲਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਬਚੇ ਹੋਏ ਦੋਸ਼ੀ(ਆਂ) ਉੱਤੇ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੀ/ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਸਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਮਰ ਸਿੰਘ & ਓਰਸ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜ ((1987) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 679) ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 148, ਧਾਰਾ 302 ਪੜ੍ਹਿਤ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ਯੋਗ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਭਿਯੋਜਨ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਦੀ ਬਰੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਚਾਰ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 148 ਪੜ੍ਹਿਤ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕਾ]

13. ਨੇਥਾਲਾ ਪੋਥੁਰਾਜੂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ((1992) 1 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 49) ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਾਮਲਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਅਭਿਯੋਜਨ ਦਾ ਕੇਸ ਸੀ ਕਿ ਸੱਤ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 302/149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਹੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਤਿੰਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ, ਇਹ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਦੋਸ਼ੀਆਂ/ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਬੂਤ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਅਗਾਂਹ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਅਤੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਫੈਸਲੇ ਇਹ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰੀਖਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪੰਜ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ ਦਰਸ਼ਕ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

14. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੋ-ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਣ ਦਾ ਅਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਅਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਦੋਸ਼ੀਆਂ/ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਘਟਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 394(1), ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਅਪੀਲ ਜੋ ਧਾਰਾ 377 ਜਾਂ ਧਾਰਾ 378 ਅਧੀਨ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਉਪ-ਧਾਰਾ (2) ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਹੋਰ ਅਪੀਲ ਜੋ ਅਧਿਆਇ-ਐਕਸ.ਐੱਕਸ.ਆਈ.ਐੱਕਸ (ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਅਪੀਲ ਛੱਡ ਕੇ) ਅਧੀਨ ਹੈ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਪੀਲ, ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਪੀਲ ਛੱਡ ਕੇ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਹੁਣ ਹੋਰ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਧਾਰਾ 394, ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਇਹ ਸੁਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲੇਖ 136 ਅਧੀਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੁੱਟੀ ਦੁਆਰਾ ਅਪੀਲ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਗੂਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ((1975) 3 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 343) ਅਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਾਪੋਲੀਆ ਬਨਾਮ ਯੂ.ਓ.ਆਈ ((2008) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 690) ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਨਿਆਥਾ ਕੀਤਾ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮਲੇ (ਸੁਪਰਾ) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 394, ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲੇਖ 136 ਅਧੀਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੁੱਟੀ ਦੁਆਰਾ ਅਪੀਲ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਲਾਗੂਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ, ਇਸ ਲਈ, ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਧਾਰਾ ਦੁਆਰਾ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕੀ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਪੀਲ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਹੋਰ ਇਹ ਕਿ ਇਕਰੂਪਤਾ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲੇਖ 136 ਅਧੀਨ ਅਪੀਲਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਾਜਬ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕੋਡ ਅਧੀਨ

ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਾਪੋਲੀਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ (ਸੁਪਰਾ) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 394, ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਲੇਖ 136 ਅਧੀਨ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਦਾਇਰ ਅਪੀਲਾਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣਗੇ।

15. ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ 'ਬੇਟਮੈਂਟ' ਜਾਂ 'ਅਬੇਟ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਲੈਕ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਲਾਅ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ, 10ਵਾਂ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਅਬੇਟਮੈਂਟ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ 'ਦਾ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਦੇ ਆਮ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਟੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਚਾਓ ਪੱਖ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟ ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ 'ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ/ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲੰਬਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਅਪੀਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇਗਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ (ਜੁਰਮਾਨਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਛੋਟ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਸਜ਼ਾ ਅਧੀਨ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਹੁਣ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਬਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 394 ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਹੈ (2), ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ., ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੇਗਾ। ਉਕਤ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

“ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਪੀਲ ਮੌਤ ਜਾਂ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਅਪੀਲ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨੇੜਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਤੀਹ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਅਪੀਲਾਂਤ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਛੁੱਟੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਪੀਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।” 16. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦਾ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤੱਥ ਕਿ ਦਸ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਅੱਗੇ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1510/1992 ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਸ ਅਪੀਲ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਉੱਤਪੰਨ ਨਿਰਮਾਣਾਤਮਕ/ਪਰੋਕਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਦੀ ਲਾਗੂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

16. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦਾ ਲੰਮਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੰਬਿਤ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 1510/1992 ਦੀ ਇਸ ਅਪੀਲ ਦਾ ਲੰਬਿਤ ਹੋਣਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾਤਮਕ/ਵਿਕਾਰੀ ਦੇਣਦਾਰੀ ਲਈ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਗੈਰ-ਲਾਗੂਤਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ।

17. ਉਪਰੋਕਤ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ ਕਿ ਕੀ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 302/149 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਧਾਰਾ 304, ਭਾਗ-ਪਹਿਲਾ ਜਾਂ ਭਾਗ-ਦੂਜਾ, ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 302, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੰਡਨੀਯ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਧਾਰਾ 302 ਅਤੇ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਬਾਰੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿੱਚ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਉਸ ਸਭਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਲਈ ਨਿਰਮਾਣਾਤਮਕ/ਪਰੋਕਸੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਚੋਟ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਾਰਾ 149 ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੇਸ ਇਸ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਬਚਾਅ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਹ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

18. ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਰੇਂਦਰ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ

ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਤੋਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਿਆਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਵਰਗੇ, ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕੁਲਦੀਪ ਯਾਦਵ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਬਨਾਮ ਰਾਜ ਪੰਜਾਬ (2011) 5 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 324) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਕਾਰਜ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਸਭਾ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਬਨਾਮ ਰਾਜ ਯੂ.ਪੀ. (2003) 12 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 655) ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਜੈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 148, 302 ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਧਾਰਾਵਾਂ 149 ਅਤੇ 323 ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵੀਰ ਭਦਰਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾਵਾਂ 148, 302 ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਧਾਰਾਵਾਂ 149 ਅਤੇ 323 ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਧਾਰਾ 149, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਹੇਠਾਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਬੰਦੂਕਾਂ, ਕਾਂਟਾ ਅਤੇ ਬੰਕਾ ਨਾਲ ਸਸਜ ਸਨ, ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਜਖਮੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮੈਡੀਕਲ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜਤਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ।

19. ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਲਗਾਏ ਗਏ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਨਾ-ਬਰਾਮਦਗੀ ਦਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਰਾਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨਜ ਬਨਾਮ ਰਾਜ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨਜ ((2021) 7 ਐਸ.ਸੀ.ਸੀ. 188) ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ। ਇਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ:

“ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਯੂ1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ2, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਉੱਪਰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਘਟਨਾ ਦੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏ-1 ਰਾਕੇਸ਼ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਸੱਟ ਲੱਗੀ। ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਸੱਟ ਨੂੰ ਮੈਡੀਕਲ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਪੀਡਬਲਯੂ5 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੱਟ 1 ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਪੀਡਬਲਯੂ1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ2 - ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਯੂ1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯਤਾ 'ਤੇ ਇਹ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਕਿ ਏ-1 ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ2 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ5 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਰਾਮਦ ਗੋਲੀ ਬਰਾਮਦ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ, ਪੀਡਬਲਯੂ1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ2 ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਯ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

ਕਿਹੇ ਗਏ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਰਾਕੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨਜ ਬਨਾਮ ਰਾਜ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨਜ (ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ) ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਨਾ-ਬਰਾਮਦਗੀ ਨੂੰ ਜਖਮੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ, ਪੀਡਬਲਯੂਜ਼. 1 ਅਤੇ 2। ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਪੀਡਬਲਯੂ-1 ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ-2 ਜੋ ਕਿ ਜਖਮੀ ਗਵਾਹ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੈਸਲੇ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਪੀਡਬਲਯੂਜ਼ 1 ਅਤੇ 2 ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਬਾਰੇ ਫਾਇਰਆਰਮਜ਼ ਦੀ ਢੋਹਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਐਨ.ਆਰ.

ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ PW-4 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾਲ Ext. Ka.4 ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇੱਕੱਠ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰ ਹੋਰ ਘਾਤਕ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ, ਇਸ ਨੂੰ PW-3 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾਲ

Exts. Ka.2 ਅਤੇ Ka.3 ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਸਕੀਏ ਕਿ PWs 1 ਅਤੇ 2 ਨੂੰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

20. PWs. 1 ਅਤੇ 2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਫਾਇਰਆਰਮਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤਿਆ। ਹੋਰ ਘਾਤਕ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਚਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਊਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਾੜ ਪਾਈ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੱਡੀ, ਫੀਮਰ, ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਮਾਨਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜ਼ਖਮ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜਾ ਗੋਲੀ ਦਾ ਜ਼ਖਮ ਖੱਬੇ ਜਾਂਘ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸੀ। PWs 1 ਅਤੇ 2 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਗੋਲੀ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਬਚਾਓ ਲਈ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਤੋਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਗੋਲੀ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਖੂਨ ਬਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਬਚਾਓ ਲਈ ਆਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਾਹੀ ਗਈ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਕਹਿਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਚਛੇਦ 136 ਅਧੀਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਇਕੱਠ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਦਸ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਫਾਇਰਆਰਮਜ਼ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਹੋਰ ਘਾਤਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਨਤੀਜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵੇਗਾ।

21. ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਮੀਸਾਈਡ ਨੂੰ ਕਤਲ ਵਜੋਂ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 300 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁਰਥਲੀ ਤੱਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 300 ਦੇ ਪੰਜ ਅਪਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਾਰਾਵਾਂ 302/149 ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ 304/149 ਅਧੀਨ ਬਦਲਣ ਯੋਗ ਹੈ, ਇਹ ਇੱਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 300 ਦੇ ਪੰਜ ਅਪਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਮੀਸਾਈਡ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਜਾਂ ਤਾਂ 304 (ਭਾਗ I) ਜਾਂ 304 (

22. ਜਦੋਂ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇੱਥੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵੱਲੋਂ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਖਿਲਾਫ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਖਾਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ।

ਡਿਸਕਲੇਮਰ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

Vasu Gupta

Advocate